



basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA



Nkunguhato & Xiletelo xo Landzelerisa Ntirho swa ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

Ririmi ra le Kaya: Xitsonga



Giredi 1 Kotara 1



Vundzeni

Manghenelo	1
Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe	2
Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya	2
Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya	2
Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka	3
Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi	5
Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL	6
Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)	7
Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	17
Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL	18
Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho	22
Nkongomelo wa 1	23
Nkongomelo wa 2	25
Nkongomelo wa 3	27
Nkongomelo wa 4	29
Nongonoko wa Makambelego	31
Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya	31
Makambelego ya Madyondzelo	32
Matirhiselo ya Tirhubiriki	33
Macincelo	34
Makambelego ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo	35
Giredi ya 1 Kotara ya 1: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelego ya Mafundza	36



Manghenelo

Eka vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo,

Ntungu wa COVID-19 wu hi siye hi ri na ntlhonthlo lowukulu eka dyondzo. Tanihiloko hi tlhelela eka 'ku dyondza ka ntolovelo', hinkwerhu hi fanele ku tirha hi vutlhari na ku chivirika ku tiyisisa leswaku sisiteme ya hina yi tlhelela ematshan'wini.

Leswi i swa nkoka eka Xiyimo xa Masungulo, laha vana va dyondzaka masungulo ya vuswikoti byo hlaya na ku tsala. Afrika Dzonga yi lava n'wina ku tirha hi ku hetiseka ku hlomisa vadyondzi hi vuswikoti lebyi, leswaku va nga dyondzi ntsena ku hlaya, kambe va hetelela va kota ku 'hlayela ku dyondza'.

Tsalwa leri ri vumberiwe ku mi pfuna ku fikelela leswi. Hi ku tirhisa kungu leri hi nongonoko, ha tshemba leswaku mi nga kota ku pfala nkarhi lowu lahlekeke wo dyondzisa no dyondza, na ku fikisa vadyondzi va n'wina eka levhele leyi va faneleke ku va eka yona.

Ha mi khensa eka ku tiboha, ku tinyiketela ka n'wina na ku tirha hi matimba loku lavekaka.

I ntiyiso mi le ku akeni ka rixaka,

Hi mi navelela mikateko eka Kotara leyi nga mahlweni,

Xipanu xa NECT Ririmi ra le Kaya



Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

- Ku na 10 wa mavhiki eka ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa DBE Kotara ya 1.
- Mavhiki layo sungula ma2–3 eka Giredi ya 1 ma fanele ku kongomisiwa eka nongonoko wo toloveta vadyondzi xikolo ku tiyisisa leswaku hinkwavo va swi lulamerile ku dyondza ximfumo.
- Swin’wana leswi dyondziwaka eka Giredi ya V swi fanele ku katsiwa eka mavhiki lama3 yo sungula ku tiyisisa leswaku minongoti leyi faneleke yi hlulukisiwile.
- Ku fanele ku va na mpfanganiso lowu tiyeke exikarhi ka tidyondzo, ngopfu ngopfu dyondzo ya Ririmi na na ya Swikili swa Vutomi eka mavhiki ma2–3 layo sungula ku tiyisisa leswaku vuswikoti bya swo voniwa byi hlulukisiwile.
- Mavhiki ya 7–8 lama landzelaka ma avanyisiwile hi mindzhendzeleko yi3 kumbe 4 yo dyondza.
- Eka mavhiki ma2 man’wana na man’wana ya ndzhendzeleko, swiyenge hinkwaswo swo dyondza ririmi swi fanele swi angarheriwile hi ndlela leyi landzelaka, hi ku tirhisa nkarhi wa mpimohansi:

MPIMO WA LE HANSI WA XIPHOKHAMA MAAVELO YA NKARHI	GIREDI 1	GIREDI 2	GIREDI 3
Ku yingisela & ku vulavula	45 wa timinete	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku hlaya & Ntivomimpfumawulo	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete
Ntivontsalo	awara 1	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku tsala	45 wa timinete	awara 1	awara 1
NTSENGO	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA

Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya

- Ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Ririmi ra le Kaya ku vumberiwe ku komba vadyondzisi leswaku hi byihi vuswikoti lebyi va faneleke ku byi aka eka xiyenge xin’wana na xin’wana xa ririmi.
- I swa nkoka ku lemuka leswaku eka mavhiki mambirhi man’wana na man’wana, vuswikoti lebyi hlulukisiwaka bya fana ku ya hi xiyenge, kutani ku na mbuyelelo wo tala ku hlulukisa na ku tiyisisa vuswikoti.

Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya

- Eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man’wana na man’wana, vadyondzisi va fanele ku hlawula nkongomelo.
- Nkongomelo lowu wu hlamusela vundzeni bya ndzhendzeleko wolowo.
- Xikombiso, loko mudyondzisi a hlawula nkongomelo **‘Hinkwerhu hi ya exikolweni’**, vundzeni hinkwabyo byi fanele ku va na vuxaka na nkongomelo lowu, ku katsa:
 - Ntivomarito** lowu dyondzisiwaka, xik: **hlaya, yelanisa; pimanisa; dyondza; China; giredi yo sungula**, sw. na sw.
 - Swinsin’wana kumbe tinsimu** leti dyondzisiwaka, xik: **Ndzi rhandza ku hlaya na ku tsala**

- c **Xitori xo hlaya swin'we** lexi hlayiwaka, xik: Xitori lexi nga na nhlokomhaka: **Giredi yo sungula eAfrika Dzonga na le China**
- d **Nghingiriko wo tsala** lowu vadyondzi va faneleke ku wu hetisa, xik: **Dirowa xifaniso xa leswi vadyondzi va swi endlaka eChina.**

Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka

- Vundzeni lebyi nga riki na vuxaka na nkongomelo i ntvomimpfumawulo na ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka ntsena.
- Leswaku va kota ku dyondza ku hlaya, vadyondzi va fanele ku dyondza mimpfumawulo ya ririmi hi nongonoko, na ku twanana na ku hambanisa mimpfumawulo leyi.
- Kutani, va fanele ku titoloveta ku hlaya marito na switori hi ku tirhisa vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku twarisa marito.

A hi voneni leswaku hi byihi vuswikoti na vundzeni lebyi longoloxiweke eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi ya 1 Kotara 1:

NKOMISO WO VUYETA NKUNGUHATO WO DYONDZISA WA LEMBE NA LEMBE: GIREDI 1 Kotara 1	
KU YINGISELA NA KU VULAVULA	
1	U hlamula swivutiso leswi lavaka vuxokoxoko bya yena n'wini
2	U komba ku fana na ku hambana a ri karhi a tirhisa ntvomarito lowu faneleke
3	U yelanisa swilo leswi fambaka swin'we, na ku fananisa leswi hambaneke
4	U yingisela swileriso swo olova (mintolovelo ya le tlilasini) a tlhela a endla hi mfanelo
5	U yingisela switori, swinsin'wana, swithokovetselo ni tinsimu hi ku tiphina, kutani a encenyeta xiphemu xa xitori, risimu kumbe xinsin'wana
6	U tsavula vuxokoxoko lebyi hlawuriweke eka nhlamuselo ya swa nomo
7	U yingisela handle ka ku nghenelela van'wana a ri karhi a kombisana xichavo eka xivulavuri
8	U hlaya swithokovetselo na swinsin'wana a tlhela a endla swiendlo
9	U vulavula hi mintokoto ya yena n'wini
10	U vulavula hi swifaniso swa le ka tiphositara, tichati yta minkongomelo, tibuku
11	U landzelerisa swifaniso leswi nga na vuxaka na xitori, a tlhela a xi rungula hi ku landzelerisa miehleketo ya xona
12	U ntlawahata swilo ku ya hi swihlawulekiso leswi yena a nga tivekela swona
13	U yingisela swiphiso na ku nyika swintshunxo
14	U hlamusela minchumu hi ku ya hi muhlovo, vukulu, xivumbeko, mpimo a tirhisa ntvomarito lowu faneleke
15	U yingisela ku kuma vuxokoxoko eka switori na ku hlamula swivutiso swo pfuleka

NTIVOMIMPFUMAWULO	
Xitsundzuxo eka mudyondzisi:	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tiyisisa leswaku wa vumba na ku phemelela marito:</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Swo twiwa (ndzemuko wa mimpfumawulo)</i> • <i>Swo twiwa na swo voniwa (ntivomimpfumawulo)</i> 	
1	U teka xiave eka migingiriko ya swa nomo ya ndzemuko wa mimpfumawulo hi tlilasi hinkwayo
2	U kombisa ku hambana ka matwariselo ya mimpfumawulo yo sungula ya marito
3	U ava swivulwa swa nomo hi rito rin'we rin'we
4	U sungula ku lemuka leswaku marito ya endliwile hi mimpfumawulo
5	U lemuka mimpfumawulo eku sunguleni ka marito man'wana
6	U ava marito ya mapeletwananyingi ma va hi mapeletwana

NTIVOMIMPFUMAWULO

- 7 U kombisa marito ya ncino eka swinsin'wana na tinsimu to tiveka
- 8 U kombisa vuxaka bya mimpfumawulo bya maletere man'wana yo yima yoxe
- 9 U sungula ku aka marito yo koma hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi a yi dyondzeke
- 10 U sungula ku vumba marito hi ku twananisa mimpfumawulo
- 11 **U lemuka na ku hlaya:**
 - a Man'wana maletere ya alifabete – maletere eka vito ra yena, switwari swi2 na switatisi swa 6

NTIVONTSALO

Malulamelo:

- 1 U yimbelela swinsin'wana swo tirhisa tintiho a endla na swiendlo
- 2 U tlanga ku qhavulela hi tibinibege na tibolo letikulu
- 3 U hlulukisa ntirhisano wa voko-tihlo hi migingiriko ya ku penda, ku handzulela maphepha, ku tsema na ku landzelerisa
- 4 U dirowa tipatironi: to jika-jika, ta vuhenhla
- 5 U landzelerisa tipatironi to olova ta swifaniso
- 6 U kota ku vumba marito hi ku tirhisa miri wa yena va ri vambirhi kumbe hi voxo
- 7 U vumba maletere hi ku penda hi pende hi tintiho ta yena, tiburachi to penda tikhirayoni ta mhula
- 8 U khoma tikhirayoni hi mfanelo na ku dirowa hi tona
- 9 U ndlandlamuxa vutivi bya matlhelo
- 10 U endla swivumbeko swa maletere hi ku tirhisa tipulasitini kumbe vumba byo tlanga hi byona na minchumu
- 11 U landzelerisa eka xikombiso xa vito ra yena lexi kombaka laha ku sunguriwaka kona ku tsala na tlhelo leri ku tsaleriwaka eka rona
- 12 U landzelerisa a kopunula no tsala vito ra yena

Kotara 1:

- 1 U titloveta ku khoma na ku tirhisa khirayoni na penisele
- 2 U vumba maletere lamatsongo hi mfanelo, a landzelela matlhelo
- 3 U kopunula marito yo koma na swivulwa ku suka eka tilebulu, tiphositara na le xitsalelweni

KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- Veka vadyondzi hi mintlawwa ya vuswikoti byo fana byo hlaya.
- Hlawula switshuriwa/tibuku leti nga ta levhele leyi faneleke ntlawa wun'wana na wun'wana.
- Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe na ku nyika swiletelo loko va karhi va hlaya.

- 1 1U hlaya buku ya yena hi ku yisa rito ehenhla eka ku hlaya hi ntlawa na mudyondzisi no leteriwa, hileswaku ntlawa hinkwawo wu hlaya xitori xin'we
- 2 U kongomisa eka ku hundzuluxa mpfumawulo
- 3 U sungula ku aka ntivomarito wa marito yo voniwa

KU HLAYA KA MUNHU UN'WE

- 1 U hlaya tibuku ta swifaniso
- 2 U tihlayela tibuku hi ku tiphina a ri yexe, a phendla tipheji hi mfanelo a komba na ku xixima tibuku

KU HLAYA SWIN'WE

Malulamelo, vuswikoti byo hlaya ro sungula:

- 1 U kota ku khoma buku hi ndlela leyi amukelekaka na ku pfula tipheji hi mfanelo
- 2 U ndlandlamuxa masungulo ya minongoti leyi kandziyisiweke
- 3 Matlhelo: xik, u sungula ku hlaya emahlweni, u hlaya ku suka eximatsini ku ya exineneni, sw. na sw.
- 4 U tirhisa swifaniso ku tivumbela xitori xa yena n'wini, hi leswaku: u 'hlaya' xifaniso
- 5 U xakahata mimpfumawulo eka maletere na marito
- 6 U kanerisana hi makhomelo na mahlayiselo ya buku
- 7 U sungula ku lemuka leswaku marito ma vumbiwa hi mimpfumawulo
- 8 U hlaya buku leyikulu na swin'wana switshuriwa leswi kurisiweke na tlilasi hinkwayo swin'we na mudyondzisi
- 9 U kongomisa eka ku hundzuluxa mpfumawulo

Giredi 1:

- 1 U tirhisa khavhara ya buku na swifaniso ku endla mikumbetelo
- 2 U kongomisa eka swihlawulekisi swa xitshuriwa, ntwisiso, na tipatironi ta ririmi

KU TSALA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- *Tirhisa migingiriko yo tsala swin'we ku kombisa matsalelo yo landzelela magoza (ku kunguhata, ku mpfapfarhuta, na ku hangalasa).*
- *Nyika vadyondzi rimba ra matsalelo ku va pfuna ku va va tsala switori swa vona vini*

- 1 U ntlawahata swifaniso leswi nga na maletere yo yelana
- 2 U kopunula maletere na tinomboro loko ku 'tsariwa' etlilasini
- 3 U hoxa xandla eku tsaleni swin'we xitori xa tlilasi lexi tsariwaka hi mudyondzisi ehansi ku endla xitshuriwa xintshwa lexi xi nga ta hlayiwa
- 4 **U hetisa mitirho yo tsala, swi katsa ku kunguhata, ku pfapfarhuta na ku hangalasa:**
 - a U dirowa swifaniso leswi hundzisaka hungu mayelana na ntokoto wa yena n'wini na ku tsala nhlokomhaka
 - b U kopunula na ku tsala vito ra yena n'wini, marito yo koma na swivulwa ku suka eka tilebulu, tipositara, exitsalelweni na leswi tsariweke hi mudyondzisi
 - c U kopunula xivulwa xin'we xa mahungu ku suka exitsalelweni hi mfanelo

Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi

- Ndlela yin'wana ya kahle swinene yo tiyisisa leswaku u tirhisa nkarhi lowu pimiweke hi mfanelo ku angarhela hinkwabyo vuswikoti lebyi nga le ka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe, i ku tumbuluxa ntolovelo wo dyondza ririmi.
- Laha hansi ku na ndzinganyeto wa ntolovelo wa vhiki na vhiki, lowu nga tirhisiwaka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.
 - Ntolovelo lowu wu tirhisa NKARHI WA MPIMO WA LE HANSI eka Ririmi ra le Kaya (7 wa tiawara)
 - Ntolovelo lowu wu ringanele ku tirha eka tigiredi hinkwato

Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	NKARHI: NTSENGO	NKARHI: KU YINGISELA & KU VULAVULA	NKARHI: KU HLAYA & NTIVOMI-WPFUMAWULO	NKARHI: NTIVONTSALO	NKARHI: KU TSALA
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	NTIVONTSALO	Makabelelo ya nkamafundza	30 wa timinete			30 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	15 wa timinete				15 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	Ku Yingisela & Ku Vulavula	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
			7 wa tiawara	45 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	awara y1	45 wa timinete

Xana wa swi vona leswaku nkarhi lowu averiweke xiyenge xin'wana na xin'wana i wa ntiyiso?

Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)

- Leswi vuswikoti byo tala byo fana byi faneleke ku hluvukisiwa, swi nga va vonelo ra kahle ku endla migingiriko yo fana kumbe yo yelana vhiki rin'wana na rin'wana.
 - Leswi swi tiyisisa leswaku u angarihela vuswikoti hinkwabyo lebyi lavekaka eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe
 - Swi tlhela swi endla ku dyondzisa na ku dyondza swi humelela, hikuva loko wena na vadyondzi mi tolovela migingiriko leyi, ku ta tirhisiwa nkarhi wutsongo eka tinhlamuselo
- Kungu leri nga laha hansi ri ringanyeta migingiriko ya ntolovelo leyi mi nga yi endlaka vhiki rin'wana na rin'wana ku fikelela swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Laha vuswikoti kumbe vundzeni byo hlawuleka byi faneleke ku fikeleriwa (ku ya hi ATP) leswi na swona swi nghenisiwile.
- Xitsundzuxo: Vadyondzisi va fanele ku tirhisa migingiriko ya Buku yo Tirhela ya DBE hinkwako loko swi fanela.

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Tivisa nkongomelo • Dyondzisa marito ma3 ya ntivomarito • Dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana xa mbuyelelo
	NTIVONTSALO	Makambeleso ya nkamafundza	<ul style="list-style-type: none"> • Endla makambeleso ya nkamafundza ku vona loko vadyondzi va tsundzuka mimpfumawulo leyi dyondzisiweke na marito • Tlhela u languta ntivontsalo – ku vumba letere, maletere lamakulu, ku siya ndhawu
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we U NGA SI SUNGULA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • U nga si sungula ku hlaya • Komba vadyondzi swifaniso swa xitori • Vutisa leswaku ku humelela yini • Va kombeli ku endla minkumbetelo

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo: NKUNGUHATO WA MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka • Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> a U dirowa swifaniso leswi hundzisaka hungu mayelana na ntokoto wa yena n'wini na ku tsala nhlokomhaka b U kopunula na ku tsala vito ra yena n'wini, marito yo koma na swivulwa ku suka eka tilebulu, tiphositara, exitsalelweni na leswi tsariweke hi mudyondzisi c U kopunula xivulwa xin'we xa mahungu ku suka exitsalelweni hi mfanelo • Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala ka vona • Kombela mavonelo ya kungu (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi) • Ka ha ri na nkarhi, tsala rimba ra mpfapfarhuto wa xivulwa exitsalelweni, kutani u komba vadyondzi leswi u ri hetisisaka xiswona (ku tsala swin'we). • Tshika rimba ra xivulwa exitsalelweni, kutani u kombela vadyondzi ku tsala xivulwa xa vona vini.
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ndzemuko wa mimpfumawulo na ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena • Endla migingiriko ya ndzemuko wa mimpfumawulo yo hambana, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku hambanisa hi swa nomo mimpfumawulo yo hambana ya le masungulweni ya marito b Ku lemuka mimpfumawulo eku sunguleni ka marito man'wana • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi ku vumba marito yo koma • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (letere leritsongo) • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito lama tirhisaka mpfumawulo wolowo • Dyondzisa vadyondzi ku kopunula swivulwa swo koma leswi tirhisaka mpfumawulo na marito lama dyondzisiweke • Lulamisa mudyondzi eka makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KO SUNGULA	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ko sungula • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Yima u hlamusela laha swi faneleke • Kombisa na ku hlamusela swihlawulekisi swa ririmi, ku katsa: <ul style="list-style-type: none"> a Maletere lamakulu b Hiko c Hefemulo d Xivutiso • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swa mixaka leyi: <ul style="list-style-type: none"> a Ku tsundzuka (mani, kwihhi, rini, yini, sw. na sw.) b Ndzandzelelano (ku sungule yini swi humelela, ku landzela yini, ku hetelela yini)
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Mahungu – Kombela vadyondzi va 2 ku avelana hi mahungu b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi hinkwavo ku tiendlela nkongomelo wa switori swa vona na ku avelana na munghana c Ntlawahata swilo d U lemuka minchumu hi nhlamuselo e U lemuka ku fana na ku hambana

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ndzemuko wa mimpfumawulo na ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena • Endla migingiriko ya ndzemuko wa mimpfumawulo yo hambana, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku hambanisa hi swa nomo mimpfumawulo yo hambana ya le masungulweni ya marito b Ku lemuka mimpfumawulo eku sunguleni ka marito man'wana • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi ku vumba marito yo koma • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (letere leritsongo) • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo • Dyondzisa vadyondzi ku kopunula swivulwa swo koma leswi tirhisaka mpfumawulo na marito lama dyondzisiweke • Lulamisa makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> • Byela vadyondzi nhlokomhaka ya ntirho wo tsala • Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> a U dirowa swifaniso leswi hundzisaka hungu mayelana na ntokoto wa yena n'wini na ku tsala nhlokomhaka b U kopunula na ku tsala vito ra yena n'wini, marito yo koma na swivulwa ku suka eka tilebulu, tiphositara, exitsalelweni na leswi tsariweke hi mudyondzisi c U kopunula xivulwa xin'we xa mahungu ku suka exitsalelweni hi mfanelo • Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala ka vona • Kombela mavonelo ya kungu (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi) • Ka ha ri na nkarhi, tsala rimba ra mpfapfarhuto wa xivulwa exitsalelweni, kutani u komba vadyondzi leswi u ri hetisisaka xiswona (ku tsala swin'we). • Tshika rimba ra xivulwa exitsalelweni, kutani u kombela vadyondzi ku tsala xivulwa xa vona vini.
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu • Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c Ku phemelela marito ma va mapeletwana d Ku ntlawahata marito mindyangu ya mimpfumawulo leyi yelanaka e Ku ntlawahata marito hi mindyangu ya marito lama yelana • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KA VUMBIRHI	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ka vumbirhi • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swi katsa: <ul style="list-style-type: none"> a Ku tsundzuka (mani, kwihi, rini, yini, sw. na sw.) b Ndzandzelelano (ku sungule yini swi humelela, ku landzela yini, ku hetelela yini) • Kombela vadyondzi ku tivumbela swivutiso swa vona vini mayelana na xitshuriwa, kutani va vutisa munghana
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfluxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Veka vadyondzi hi mintlawwa ku kanerisana hi xitshuriwa, hi ku tirhisa rimba (Ndzi tsakise... / A ndzi tsakisiwanga ... / Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa xi tsaleriwe ku ...) b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi ku tirha hi mintlawwa ku huma na nkongomelo wa xitori
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu, na yin'wana leyi dyondziweke eka Kotara leyi • Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c Ku vumba marito hi ku tirhisa mimpfumawulo (sungula hi marito ya maletere ma3 lama tirhisaka mimpfumawulo yin'we) d PHEMELELA marito ya va hi mimpfumawulo e Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we ENDZHAKU KA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • Endzhaku ka ku hlaya • Endla nghingiriko ku va ngenisa exitorini hi vuenti, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ntlangu wo encenyeta – veka vadyondzi hi mintlawwa ku encenyeta xitori b Rungula xitori na munghana – munghana u vula xiphemu xa xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke c Komisa – mudyondzi un'wana na un'wana u byela munghana leswaku xitori a xi ri mayelana na yini hi swivulwa swi 2–3 d Dirowa xifaniso mayelana na xitori kutani u nhlamuselo ya xona
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

Xana u swi lemukile leswaku endzeni ka xiyenge xin'wana na xin'wana, mitolovelo na yona yi tirhisiwile? Languta loko u yi lemukile mitolovelo hinkwayo leyi katsiweke:

MIGINGIRIKO YA SWA NOMO

- Musumbhunuku: Tivisa nkongomelo, dyondzisa ntivomarito, dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana
- Ravunharhu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana
- Ravuntlhanu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana

NTIVOMIMPFUMAWULO & NTIVONTSALO

- Musumbhunuku: Endla makambeleso ya nkamafundza ku kamba vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo
- Ravumbirhi: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa ku tsala maletere na marito
- Ravunharhu: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa ku tsala maletere na marito
- Ravumune: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke
- Ravuntlhanu: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke

KU HLAYA SWIN'WE

- Musumbhunuku: U nga si sungula ku hlaya
- Ravumbirhi: Ku hlaya ko sungula
- Ravumune: Ku hlaya ka vumbirhi
- Ravuntlhanu: Endzhaku ka ku hlaya

KU TSALA

- Musumbhunuku: Nkunguhato na mpapfarhuto
- Ravunharhu: Mpapfarhuto

Xana leswi swa twala? Xana mi nga endla ku cinca kwihi?



Ntivotimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

Tanihi mudyondzisi wa xiyimo xa masungulo, vutihlamuleri bya wena i ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku hlaya!

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ntivotimpfumawulo hi leswi:

- 1 Tiyisisa leswaku u na nongonoko wa ntivotimpfumawulo lowu heleleke, lowu katsaka mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi ra wena.**
 - Nongonoko wa Ntivotimpfumawulo wa NECT wa Xitsonga wu nghenisiwile laha hansi – tshunxeka ku swi tirhisa leswi, kumbe ku tirhisa nongonoko wun'wana wa ntivotimpfumawulo lowu bumabumeriweke hi xifundzankulu xa n'wina, xifundzantsongo kumbe xikolo.
- 2 Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivotimarito wa wena. Eka mpfumawulo wun'wana na wun'wana:**
 - Tiyisisa leswaku vadyondzi va wu twa mpfumawulo, va tiva mpfumawulo eka marito.
 - Dyondzisa vuxaka bya letere na mpfumawulo – leswi mpfumawulo wu langutekisaka xiswona.
 - Va tolovete ku twananisa mpfumawulo na yin'wana mimpfumawulo leyi va yi tivaka ku vumba marito.
 - Hlaya switshuriwa leswi katsaka marito lama tirhisaka mpfumawulo.
 - Endla mpfluxeto wa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke nkarhi na nkarhi.

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ku hlaya hi leswi:

- 1** Veka vadyondzi hi mintlawa ya vuswikoti byo hlaya byo fana.
- 2** Vitana ntlawa wun'wana na wun'wana ku ta ku hlayela kan'we hi vhiki.
- 3** Hi vahlayi lava tikeriwaka, ringeta ku va yingisela kambirhi kumbe kanharhu hi vhiki.
- 4** Tirhisa xitshuriwa lexi ringaneke levhele – eka yin'wana mintlawa, swi nga ha lava u endla mpfluxeto wa mimpfumawulo na ku vumba marito.
- 5** Loko u tirha na ntlawa, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 6** Dyondzisa vadyondzi ku twarisa marito lawa va nga ma tiviki – loko mudyondzi a fika eka rito leri a nga swi kotiki ku ri hlaya, n'wi pfune ku ri twarisa. U nga ri tluli kumbe u vitana mudyondzi un'wana ku ri hlaya.
- 7** Hi mikarhi ya ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, veka vadyondzi hi vambirhimbirhi ku hetisa migingiriko yo hlaya swin'we, loko wena u ri karhi u tirha na ntlawa lowutsongo.

Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL

- I swa nkoka swinene ku dyondzisa vadyondzi mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi.
- Mimpfumawulo leyi dyondzisiwaka eka nongonoko wa Xitsonga eka NECT RIRIMI RA LE KAYA Xitsonga wu longoloxiwile la hansi – tshunxeka ku tirhisa xiletelo lexi.

Xiya:

- ATP ya Giredi 1 Kotara 1 yi kombisa leswaku vadyondzi va fanele ku tiva :
 - a Mimpfumawulo leyi nga le ka mavito ya vona
 - b Switwari leswi nga riki hansi ka swi2
 - c Switatisi leswi nga riki hansi ka 5
- Ringeta ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yi tiva mimpfumawulo leyi

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
a				
m	m-a = ma	m-a-m-a = mama		
o	o-m-a = oma			
n	n-o-n-a = nona	n-o-m-o = nomo	m-o-n-a = mona	
	i-n-a = ina	m-i-n-a = mina	m-i = mi	
l	l-a = la	l-o-l-o = lolo	l-a-l-a = lala	
b	b-a-n-a = bana	b-a-n-a-n-a = banana	b-o-l-o = bolo	
u	b-u-l-u = bulu	b-a-l-u-n-i = baluni	b-u-l-o = bulo	
d	d-u-l-u = dulu	d-a-m-u = damu	d-i-m-a = dima	
e	d-e-l-e-l-a = delela	d-e-m-a = dema	d-e-l-a = dela	
c	c-a-c-a = caca	c-i-n-a = cina	c-e-l-a = cela	
h	h-o-m-u = homu	h-u-h-a = huha	h-a-d-a = hada	
g	g-u-l-a = gula	g-e-d-e = gede	g-u-g-a = guga	
s	s-i-l-a = sila	s-e-l-e = sele	s-o-l-a = sola	
f	f-u-m-a = fuma	f-a-n-a = fana	f-u-m-i-s-a = fumisa	
t	t-a-l-a = tala	t-e-l-e = tele	t-i-m-a = tima	
p	p-a-n-i = pani	p-o-n-a = pona	p-u-m-e = pume	
r	r-a-h-a = raha	r-i-l-a = rila	r-i-m-a = rima	
j	j-a-m-u = jamu	j-a-s-i = jasi	j-e-s-i = jesi	
y	y-i-m-a = yima	y-e-n-a = yena	y-o-n-a = yona	
k	k-a-m-u = kamu	k-o-m-a = koma	k-u-l-a = kula	
z	z-i-p-a = zipa	z-i-p-i = zipi	z-i-v-u-k-o = zivuko	
q	q-u-v-a = quva	q-u-l-u = qulu	q-a-k-a = qaka	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
v	v-a-n-a = vana	v-i-t-o = vito	v-e-k-a = veka	
w	w-e-n-a = wena	w-i-n-a = wina	w-a-n-u-n-a = wanuna	
x	x-i-k-o-l-o = xikolo	x-i-s-i-b-i = xisibi	x-i-s-i-w-a-n-a = xisiwana	
ng	ng-o-t-i = ngoti	ng-u-v-a = nguva	ng-a-t-i = ngati	
dz	dz-o-v-o = dzovo	dz-a-n-a = dzana	dz-i-m-a = dzima	
ch	ch-o-v-o = chovo	ch-a-v-a = chava	ch-i-v-a = chiva	
mb	mb-i-l-u = mbilu	mb-a-h-a = mbaha	mb-a-n-g-a = mbanga	
hl	hl-a-m-b-a = hlamba	hl-e-k-a = hleka	hl-u-v-a = hluva	
sw	sw-e-k-a = sweka	sw-e-sw-i = sweswi	sw-i-m-i-l-a-n-a = swimilana	
rh	rh-a-v-i = rhavi	rh-a-m-b-u = rhambu	rh-u-l-a = rhula	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-m-e = khume	kh-a-l-e = khale	
kw	kw-i-n-i = kwini	kw-a-t-a = kwata	kw-i-h-i = kwihhi	
ts	ts-a-l-a = tsala	ts-e-v-u = tsevu	ts-o-l-o = tsolo	
ny	ny-o-n-g-a = nyonga	ny-i-k-o = nyiko	ny-i-k-a = nyika	
dy	dy-a-m-b-u = dyambu	dy-a-n-a = dyana	dy-e-l-o = dyelo	
lw	lw-e-l-a = lwela	lw-a-n-g-u = lwangu	lw-i-s-a = lwisa	
dl	dl-a-dl-a = dladla	dl-o-k-o-dl-a = dlokodla	dl-u-dl-a = dludla	
nt	nt-i-m-a = ntima	nt-i-y-i-s-o = ntiyiso	nt-a-m-b-u = ntambu	
th	th-i-n-i = thini	th-e-p-e = thepe	th-i-k-i-th-i = thikithi	
mf	mf-e-nh-e = mfenhe	mf-u-ts-u = mfutsu	mf-u-w-o = mfuwo	
mh	mh-a-l-a-mh-a-l-a = mhalamhala	mh-e-h-o = mheho	mh-a-w-u-r-i = mhawuri	
by	by-a-l-a = byala	by-a-n-y-i = byanyi	by-a-ts-o = byatso	
nk	nk-o-m-b-e = nkombe	nk-u-k-u-l-u = nkukulu	nk-o-k-o-ts-o = nkokotso	
tl	tl-u-l-a = tlula	tl-u-n-y-a = tlunya	tl-u-m-b-a-n-a = tlumbana	
nh	nh-a-m-u = nhamu	nh-a-n-g-a = nhanga	nh-a-rh-u = nharhu	
ph	ph-a-m-a = phama	ph-e-l-a = phela	ph-e-ph-a = phepha	
pf	pf-u-t-a = pfuta	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	
vh	vh-i-k-i = vhiki	vh-a-k-a-ch-a = vhakacha	vh-e-n-g-e-l-e = vhengele	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
ns	ns-u-n-a = nsuna	ns-o-v-o = nsovo	ns-u-k-u = nsuku	
nc	nc-i-l-a = ncila	nc-i-nc-i = ncinci	nc-o-v-o = ncovo	
bv	bv-u-bv-u-k-a = bvubvuka	bv-u-t-a-m-a = bvutama	bv-u-m-b-a = bvumba	
mp	mp-a-m-a = mpama	mp-a-hl-a = mpahla	mp-a-n-dl-a = mpandla	
py	py-i-tl-a = pyitla	py-a-n-y-a = pyanya	py-e-t-u = pyetu	
qh	qh-a-v-u-l-a = qhavula	qh-a-v-u-l-e-l-a = qhavulela	qh-i-v-a = qhiva	
tw	tw-e-l-a = twela	tw-i-s-i-s-a = twisisa	tw-a-n-a-n-a = twanana	
nw	nw-i-s-a = nwisa	nw-e-l-a = nwela	nw-a-y-a = nwaya	
nx	nx-i-x-i-m-o = nxiximo	nx-a-x-a-m-e-l-o = nxaxamelo	nx-u-n-g-e-t-o = nxungeto	
n'	n'-h-w-e-t-i = n'hweti	n'-w-a-n-a = n'wana	n'-a-n-g-a = n'anga	
aa	g-aa = gaa	p-aa = paa	y-aa = yaa	
oo	y-oo = yoo	g-oo = goo	ch-oo = choo	
ii	dz-w-ii = dzwii	y-ii = yii	i-x-ii = ixii	
ee	n-gh-ee = nghee	c-i-n-g-ee = cingee	c-o-w-ee = cowee	
ngh	ngh-a-s-i = nghasi	ngh-a-l-a = nghala	ngh-o-z-i = nghozi	
ntw	ntw-a-l-a = ntwala	ntw-a-l-o = ntwalo	ntw-e-l-a-n-o = ntwelano	
ntl	ntl-a-n-g-e-l-o = ntlangelo	ntl-a-n-g-u = ntlangu	ntl-a-w-a = ntlawa	
ndz	ndz-i-l-o = ndzilo	ndz-i-m-a-n-a = ndzimana	ndz-e-k-o = ndzeko	
mpf	mpf-u-l-a = mpfula	mpf-u-v-u = mpfuvu	mpfh-u-k-a = mpfhuka	
tlh	tlh-i-b-u-k-a = tlhibuka	tlh-e-r-i-s-a = tlherisa	tlh-e-l-a = tlhela	
tsh	tsh-o-p-i = tshopi	tsh-i-n-y-a = tshinya	tsh-i-v-e-l-a = tshivela	
nkh	nkh-a-v-i = nkhave	nkh-a-v-a-x-e-l-o = nkhavaxelo	nkh-u-t-a-z-o = nkhutazo	
ndh	ndh-a-w-u = ndhawu	ndh-a-m-b-i = ndhambi	ndh-u-ndh-u-m-a = ndhundhuma	
ndl	ndl-e-v-e = ndleve	ndl-a-l-a = ndlala	ndl-u-w-a = ndluwa	
ndy	ndy-a-n-g-u = ndyangu	ndy-e-l-o = ndyelo	ndy-o-n-g-o = ndyongo	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
mby	mby-a-n-a = mbyana	mby-a-ts-u = mbyatsu	mby-i-n-dl-a = mbyindla	
khw	khw-a-ts-i = khwatsi	khw-e-l-a = khwela	khw-i-t-a = khwita	
rhw	rhw-a-l-a = rhwala	rhw-e-x-a = rhwexa	rhw-ee = rhwee	
mbh	mbh-u-r-i = mbhuri	mbh-o-n-i = mbhoni	mbh-o-n-g-o-l-o = mbhongolo	
ngw	ngw-e-n-y-a = ngwenya	ngw-e-d-i = ngwedi	ngw-i-d-i = ngwidi	
hlw	hlw-e-l-a = hlwela	hlw-e-r-i-s-a = hlwerisa	hlw-e-hlw-e = hlwehlwe	
nts	nts-a-k-i-s-i = ntsakisi	nts-e-n-g-o = ntsengo	nts-a-r-i-s-o = ntsariso	
ntsw	ntsw-aa = ntswaa	ntsw-e-l-e = ntswele	ntw-i-r-i = ntswiri	
nhw	nhw-a-n-y-a-n-a = nhwanyana	nhw-a-l-a = nhwala	nhw-ii = nhwii	
nkw	nkw-aa = nkwa	nkw-e-m-a = nkwema	nkw-i-nkw-i-r-i-m-b-a = nkwinkwirimba	
nhl	nhl-a-m-u-l-a = nhlamula	nhl-a-m-pf-i = nhlampfi	nhl-o-k-o = nhloko	
ntsh	ntsh-e-k-e-t-o = ntsheketo	ntsh-a-v-a = ntshava	ntsh-a-m-e-l-o = ntshamelo	
ntlh	ntlh-o-ntlh-o = ntlhontlho	ntlh-a-m-b-i = ntlhambi	ntlh-a-m-u = ntlhamu	
tshw	tshw-u-k-a = tshwuka	tshw-e-t-e-l-a = tshwetela	tshw-i-n-g-a = tshwinga	
ndzh	ndzh-o-p-e = ndzhope	ndzh-u-t-i = ndzhuti	ndzh-o-m-b-o = ndzhombo	
mbvh	mbvh-a-ch-a = mbvhacha	mbvh-u-v-a = mbvhuva	mbvh-u-l-a-x-i-f-u-v-a = mbvhulaxifuva	
nghw	nghw-a-z-i = nghwazi	nghw-e-n-dz-a = nghwendza	nghw-e-tl-i-s-a = nghwetlisa	
ntshw	y-i-ntshw-a = yintshwa	ntshw-a-t-ii = ntshwatii	ntshw-ee = ntshwee	
ndzhw	ndzhw-a-l-o = ndzhwalo	ndzhw-a-l-e-l-o = ndzhwalelo		



Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho

Kunguhato na Xiletelo xo landzelerisa ntirho leswi landzelaka swi tirhisa ntolovelo na migingiriko leswi swi hlamuseriweke endzhaku.

DBE ATP

- Sungula hi mavhiki ma2–3 ya malulamelo yo nghena xikolo.
- Endzhaku, Ku na 4 wa Mikunguhato na Swiletelo swo landzelerisa ntirho leswi nga hava nchumu, leswi u nga swi tirhisaka ku kunguhata na ku landzelerisa kharikhulamu loko u yi fikelerile eka kotara.
- Loko u swi tsakela, ti endleli ntolovelo na migingiriko, ntsena tiyisisa leswaku swi landzela XIPHOKHAMA na ATP.
- Kutani, ti endlele NkKunguhato na Xiletelo xo landzelerisa ntirho ku landzelerisa loko u kotile ku fikelela swilaveko swa kharikhulamu eka Kotara 1.

Tsundzuka, nongonoko lowu wo dyondza wa NECT Giredi 1–3 Ririmi ra le kaya wa kumeka ku va wu kopunuriwa eka website: www.nect.org.za

Nkongomelo wa 1:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 2:

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 3:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 4:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN*WANA:		RISIMU/ XINSIN*WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN*WANA:		MIGINGIRIKO YIN*WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	



Nongonoko wa Makambelelo

Makambelelo ya Madyondzelo

- Nongonoko wo kambela lowu landzelaka wu katsa vuswikoti bya nkoka bya nhluvukiso wa vuswikoti bya ku hlaya **leswi vadyondzi** va wena va faneleke ku swi kota eka xiyenge lexi.
- Lawa hi wona **masungulo ya vuswikoti bya ku hlaya** lebyi **vadyondzi hinkwavo va faneleke ku va na byona** loko va **heta Giredi ya 3**.
- A ku na ndlela yo hatlisa no olova ku landzelerisa ‘Makambelelo ya Madyondzelo, kumbe ‘Makambelelo ya Mafundza’.
- Ku ku pfuna ku endla leswi hi ndlela leyi nga ni xikongomelo, u nga ringeta leswi landzelaka:
 - a Va na **buku yo rhekhodela makambelelo**, tshama na yona nkarhi hinkwawo.
 - b Buku leyi yi fanele ku tsariwa XIHUNDLA.
 - c Eka buku leyi, **va na na xiyenge xa mudyondzi un’wana na un’wana**.
 - d Siku hinkwaro, **lemuka matirhelo ya vadyondzi**, kutani **u endla tinotsi ta leswi u swi xiyaka** leswi nga na vuxaka na vuswikoti lebyi.
- Lemuka swinene **vadyondzi lava nga endliki nhluvuko**, kutani u tirha na vona ku adiresa mintlhontlho ya vona.

Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya

NTIRHO LOWUKULU	✓
U landzela swipimelo na leswi languteriweke etlilasini	
U lawula matitwelo ya yena	
U tirha a ri yexe	
U kota ku tirhisana ni mintlawana	
U kongomana na mitirho a yi heta hi nkarhi lowu nga hetiki mbilu	
U tsundzuka na ku yelanisa dyondzo ya khale na leyintshwa	
U tumbuluxa na ku hlayisa vuxaka lebyinene	
U ringetela hambu swi tika – a nga heli matimba	
KU YINGISELA & KU VULAVULA	✓
U hlukisa na ku tirhisa ntivomarito lowu yaka wu bohana	
U landzelela swiletelo	
U vutisa swivutiso	
U hlumula swivutiso hi mfanelo, a tirhisa swivulwa leswi swi yaka swi bohana	
U tirhisa vuswikoti byo bula na byo vulavula hi mfanelo	
NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO & NTIVOMIMPFUMAWULO	✓
U phemelela marito a humesela mimpfumawulo ya wona ha wun’we wun’we hi nomo	
U twananisa mimpfumawulo yi va marito hi nomo	
U lemuka na ku hlaya mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke (u dyondza ku hlangana ka letere na mimpfumawulo)	
U vumba na ku phemelela marito lama tsariweke ehansi hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke	

KU HLAYA	✓
Nkarhi hinkwawo u ringeta ku hundzuluxa (ku twarisa) marito mantshwa hi ku tirhisa vutivi bya letere na mpfumawulo	
U hlaya switshuriwa eka maphepha yo tirhela hi nkholuko lowu kulaka na nkhaqato	
NTWISISO	✓
<i>Eka Xiyimo xa Masungulo, vuswikoti lebyi byi fanele byi akiwa hi nkarhi wa ku hlaya swin'we – loko mudyondzisi a karhi hlayela ehenhla switshuriwa swo bohana.</i>	
U komba ku navela ku tiva na ntsakelo hi nkarhi wa ku hlaya swin'we switori	
U hlamula swivutiso swo tsundzuka hi nkaqato	
U nyika tinhlamulo leti nga na ndzandzelelano, mavonelo lama seketeriwaka eka swivutiso swa 'hikokwalaho ka yini'	
U endla nkomiso wa swiendleko swa nkoka eswitorini swo hlayela ehenhla	
U vula xikongomelo kumbe hungu ra switori leswi hlayiwaka	
U tsundzuka na ku yelanisa switori leswi se swi hlayiweke na switori swintshwa	
NTIVONTSALO	✓
U khoma penisele na switirhisiwa swo tsala hi mfanelo – a tirhisa makhomelo yo khoma hi tintiho tinharhu	
U tsala maletere lama dyondzisiweke hi mfanelo no hlayeka	
U tsala hi rivilo leri nga vilerisiki – u heta mitirho hi nkarhi lowu vekiweke	
KU TSALA	✓
U tirhisa ku tsala ku hundzisela mavonelo yakwe (a nga kopunuli)	
U tsala a ri yexe (u na wona maqhinga ya ku tsala, wa ma tirhisa ku hetisa mitirho yo tsala)	
U tirhisa vutivi byo yelanisa mpfumawulo na letere ku tsala marito (mpeleto wo tiendlela)	
U hlayela vanghana leswi a swi tsaleke	

Makambeleo ya Madyondzelo

- U nga hlawula ku titumbuluxela wa wena Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza ku ya hi swiletelo leswi nyikiweke eka 'Revised Section 4' eka XIPHOKHAMA.
- Ndlala yin'wana, xikombiso xa **Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza wa Kotara ya 1 xi katsiwile laha hanshi**. U nga tirhisa Ntirho wa Makambeleo lawa ya Mafundza leswi ma nga xiswona, kumbe u cinca ko karhi leswaku ma tirhiseka etlilasini ya wena.
- 'Khadi ra mikutlunyo' ri katsiwile laha u nga tsalaka mbuyelo wa xikambelo xa vadyondzi eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

Matirhiselo ya Tirhubiriki

- Rhubiriki leyi landzelaka yi na mune wa tinhlamuselo ta tilevhele'
- Ti tlhela ti kombisa swiletelo swa mpimo swa levhele yin'wana na yin'wana.
- Ku engetela, maraka yi nyikiwile eka nhlamuselo yin'wana na yin'wana. Leswi swi swi kombisiwile eka swiangi ekusuhi na nhlamuselo ku ya hi swilaveko.
- U nga tirhisa swihlawulekisi leswi ku kambela vadyondzi va wena hi tindlela to hambana, ku ya hi ntsakelo wa xifundzankulu kumbe xifundza xa wena. Xikombiso:
 - a U nga ha hlalwa ku tiendlela nhlayo xikarhi ya levhele kumbe mpimo wa nghingiriko wo kambela.
 - b Kumbe, u nga hlalwa ku tiendlela maraka ya mudyondzi un'wana na un'wana.

Xikombiso:

- a Mudyondzisi wa Ntsako u vekerile xihambano eka ku humelela ka yena ku ya hi swilaveko.
- b U vona leswaku swihambano swi wela ko tala eka LEVHELE ya 2/ MPIMO wa 3–4. kKambe, u na LEVHELE yin'we ya LEVHELE 1/ nkutlunyo wa MPIMO 2. Kutani, u n'wi nyika **MPIMO wa 3**.
- c Kutani, u tiendlela nkutlunyo ku ya hi timaraka eka xilaveko xin'wana na xin'wana. U kuma maraka ya 5 eka 14. Loko a avanyisa hi 2, u kuma 2.5, leyi a yi rhendzelaka ekusuhi na **MPIMO wa 3**.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1–2	LEVHELE 2 MPIMO 3–4	LEVHELE 3 MPIMO 5–6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XILAVEKO 1	Mudyondzi u rungula switsongo hi xitori hi ndzandzelelano wo hoxeka. (1)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, a nyika vuxokoxoko lebyi ringaneleke ku veka nhlamuselo erivaleni. (4–5)
XILAVEKO 2	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (1)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko na hi ku titsheмба, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (4–5)
XILAVEKO 3	A ku na ku hambanisa eka thoni kumbe ntlakuso wa rito, kumbe mudyondzi a nga twali. (1) ✗	Mikarhi yin'wana mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito, kambe leswi a swi hi mfanelo nkarhi hinkwawo. (2)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlalwa, ku ri na nkucetelonyana.(3)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlalwa, ku ri na nkucetelo lowukulu. (4)

Macincelo

- Cinca maraka leyi nga 14 ku ya eka mpimo wa 1–7 hi ku avanyisa hi 2.

Hi tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambeleo xi ri lexi pfunaka swinene

- *I swa nkoka ku tsundzuka leswaku mintirho leyi ya makambeleo na maendlelo ya mikhakhuleto i swiringanyeto.*
- *Mi komberiwa ku landzelela swileriso swa xifundzankulu kumbe xifundza xa n'wina loko swi ta eka swilaveko swa makambeleo.*

Makambelelo ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo							
Mavito ya vadyondzi	Ku yingisela & ku vulavula	Ntivotimimpfumawulo	Ku hlaya & Ntwisiso	Ntivotantsalo	Ku tsala	Hi ku angarhela	
Nomboro ya Nghingiriko wa Makambelelo	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	
1	U rungula swiphemu swa nkoa swa xitori xo tiveka lexi xi rungruweke kumbe ku hlaiwa.	U tiva vuxaka bya mpfumawulo wo famba woxe wa maletere man'wana (switwari na switatisi)	U hlaiwa ehenha buku eka xiyimo xa yena.	U endla nkumbetelo wa xitori hi ku tirhisa swifaniso U landzelerisa swiendleko swi3 hi mfanelo.	U tsala maletere lamatsongo hi mfanelo.	U dirwa xifaniso ku hundzisa hungu. U kopunula tinhlokomhaka na swivulwa.	
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							

Giredi ya 1 Kotara ya 1: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelelo ya Mafundza

1.1: KU YINGISELA & KU VULAVULA	
XIKONGOMELO	U rungula xitori xa ntlovelo <ul style="list-style-type: none"> Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo Mudyondzi u rungula xitori handle ko yimanyana kumbe mbuyelelo
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> Endla leswi hi mavhiki ya 7-9 Endla leswi hi loko vadyondzi va tshamisekile na nghingiriko wo hlaya kumbe wo tsala va ri voxo
NGHINGIRIKO	U rungula xitori xa ntlovelo <ul style="list-style-type: none"> Hlamusela vadyondzi leswaku u ta kombela va ta ku rungulela xitori lexi va xi rhandzaka. Tsundzuxa vadyondzi leswaku loko va rungula, xitori xi fanele xi va na masungulo, xikarhi na mahetelelo. Xo hetelela, va fanele ku titoloveta ku rungula xitori, leswaku va nga vuyeleli leswi va swi vuleke. Va nyiki xinkadyana ku ehleketa hi switori swa vona. Va pfumeleli ku hundzuluka va vulavula va rungula xitori na munghana. Va nga ha dirowa xifaniso lexi nga na lebuli xa xiphemu xa xitori, loko u ri karhi u yingisela vadyondzi van'wana. Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XIVUMBEKO NA NDZANDZELELANO	Mudyondzi u rungula switsongo hi xitori hi ndzandzelelano wo hoxeka. (1-2)	Mudyondzi u rungula swin'wana hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, kambe a katsa vuxokoxoko byo tala kumbe byitsongo ngopfu. (3-4)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, kambe a nga katsa vuxokoxoko byo tala kumbe byitsongo ngopfu. (5-6)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, a nyika vuxokoxoko lebyi ringaneleke ku veka nhlamuselo erivaleni. (7)
NKHULUKO	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (1-2)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (3-4)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkholuko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (5-6)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkholuko na hi ku titsheмба, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (7)

1.2: NTIVOMIMPFUMAWULO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U tiva vuxaka bya mpfumawulo wo famba woxe wa maletere man'wana (switwari na switatisi)
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi Vhiki ra 8, hi nkarhi wa ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa vadyondzi va ri na nghingiriko wo hlaya hi vambirhimbirhi kumbe wa mimpfumawulo. • Ematshan'wini yo vitana mintlawa, vitana mudyondzi hi un'we ku ta etafuleni ra wena. • Va na na phepha ro va hava nchumu na penisele leswi mudyondzi a nga ta swi tirhisa. • Vitanela 4 wa mimpfumawulo leyi u yi dyondziseke kutani u kombela mudyondzi ku yi tsala ehansi. • Xo landzela, va na na phepha leri tsariweke na mimpfumawulo hinkwayo leyi u yi dyondziseke. Kombetela eka 4 wa maletere kutani u kombela mudyondzi ku vula mimpfumawulo. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI Timaraka leti languteriweke 8	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
KU TIVA MIMPFUMAWULO YO TWIWA	Mudyondzi u tsale 0 kumbe 1 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (1-2)	Mudyondzi u tsale 2 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (3-4)	Mudyondzi u tsale 3 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (5-6)	Mudyondzi u tsale 4 wa mimpfumawulo hi mfanelo eka leyi ya 4. (7)
KU TIVA MIMPFUMAWULO YO TSARIWA	Mudyondzi u tive 0 kumbe kumbe 1 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (1-2)	Mudyondzi u tive 2 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (3-4)	Mudyondzi u tive 3 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (5-6)	Mudyondzi u tive 4 wa mimpfumawulo hi mfanelo. (7)

1.3: KU HLAYA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U hlayela ehenhla buku eka xiyimo xa yena. • U tirhisa marito yo voniwa na mimpfumawulo ku hundzuluxa marito.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa hi Vhiki ra 6 na 7 • Endla leswi hi nkarhi wa Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Hi nkarhi wa 'Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka' vitana xirho ha xin'we xin'we xa ntlawa ku ta ku hlayela. • Kombela mudyondzi ku hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xa xiyimo xa yena. Tiyisisa leswaku xitshuriwa xi katsa marito lama hundzuluxekaka. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
NKHULUKO	Mudyondzi wa kanakana loko a karhi a hlaya, wa miyela loko a fika eka marito lawa a nga ma tiviki kumbe a tlula marito yo kala a nga ma tivi, u vuyelela marito kumbe swivulwana. (1-2)	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana kumbe ku kanakana. Mudyondzi u na 'maganga' lawa ya tikaka ku ma hundza. (3-4)	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana hi ncino. U na ku tikeriwa hi marito yo karhi na/ hi swivumbeko swa swivulwa. (5-6)	Mudyondzi u hlaya hi ku olova a yimanyana. Mudyondzi wa swi kota ku tilulamisa loko a hlaya marito yo karhata na / swivumbeko swa swivulwa. (7)
VUSWIKOTI BYO HUNDZULUXA	Mudyondzi u lava nseketelo swinene hi ntivomimpfumawulo ku suka eka mudyondzisi ku kota ku hlaya rito leri a nga ri tiviki. Mudyondzi wa tikeriwa ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo. Mudyondzi u tiva marito matsongo ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (1-2)	Mudyondzi u ringeta ku tirhisa ntivomimpfumawulo ku hlaya marito yo kala a nga ma tivi kambe u lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. Mudyondzi wa swi kota ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo hi nseketelo wa mudyondzisi. Mudyondzi u tiva marito man'wana ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (3-4)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, kambe nkarhi na nkarhi u lava ku pfuniwa ku twananiwa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (5-6)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, naswona hi xitalo u twananiwa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu. (7)

1.4: KU HLAYA HI NTWISISO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U endla nkumbetelo wa xitori hi ku tirhisa swifaniso • U landzelerisa swiendleko swi3 hi mfanelo.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa hi vhiki ra vu4 ku ya eka vhiki ra vu 6 • Endla leswi loko vadyondzi va tshamisekile na nghingiriko wo tsala.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tirhisa xitshuriwa lexi nga tirhisiwa vhiki leri nga hundza. • Tshamisisa tlilasi ku hetisa nghingiriko. • Kutani kombela vadyondzi hi un'we un'we ku ta edesikini ra wena ku hetisa makambeleo. • Vutisa mudyondzi un'wana na un'wana swivutiso leswi landzelaka: Ndzandzelelano <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana ku humelele yini emasungulweni ya xitori? 2 Xana ku humelele yini eku heteleleni ka xitori? 3 Xana ku humelele yini endzhaku ka ...? 4 Xana ku humelele yini ekusunguleni ... kumbe ...? Nkumbetelo <ol style="list-style-type: none"> 1 Xo landzela, komba mudyondzi swifaniso swa xitori lexi a nga si tshamaka a xi twa. 2 Kutani, kombela mudyondzi ku ku rungulela leswi a ehleketaka leswaku swi le ku endlekeni exitorini, ku ya hi swifaniso. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
NDZANDZELELANO	Mudyondzi a nga swi koti ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko ku suka eka xitshuriwa. (1-2)	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko ku suka eka xitshuriwa hi ku pfuniwa. (3-4)	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko ku suka eka xitshuriwa kambe u teka nkarhinyana. (5-6)	Mudyondzi u landzelerisa hi xihatla na hi mfanelo swiendleko hinkwaswo ku suka eka xitshuriwa. (7)
NKUMBETELO	Mudyondzi a nga swi koti ku endla nkumbetelo hi mfanelo hi xitshuriwa. (1-2)	Mudyondzi u kota ku endla nkumbetelo wa masungulo hi mfanelo hi xitshuriwa. (3-4)	Mudyondzi u endla nkumbetelo lowu nga na vuxokoxokonyana hi mfanelo hi xitshuriwa. (5-6)	Mudyondzi u endla nkumbetelo lowu nga na vuxokoxoko hi mfanelo naswona lowu nga na vundzeni hi xitshuriwa. (7)

1.5: NTIVONTSALO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U tsala maletere lamatsongo hi mfanelo
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi eka dyondzo ntivontsalo hi Musumbhunuku hi Vhiki ra 8.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Pfuna vadyondzi ku lulamisa tibuku ta vona ku tsala xikambelwana, hi ku tsala tinomboro 1–8 eka ndzilakano. • Vitanela 8 wa mimpfumawulo leyi va yi dyondzeke, kutani u va kombela ku yi tsala ehansi, ekusuhi na nomboro leyi faneleke. • Hlengelela tibuku ta vadyondzi eku heleni ka ku tsala. • Xiyaxiya vadyondzi hi nkarhi wa dyondzo ya ntivontsalo, kutani u languta ku tsala ka vona etibukwini ku vona nhluvuko na mintlhonthlo. • Kambela ntivontsalo na ku tsala ka mudyondzi un’wana na un’wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1–2	LEVHELE 2 MPIMO 3–4	LEVHELE 3 MPIMO 5–6	LEVHELE 4 MPIMO 7
MAVUMBELO YA MALETERE (eka xikambelwana)	Mudyondzi u tsala 1–2 wa maletere lamatsongo hi mfanelo. (1–2)	Mudyondzi u tsala 3–4 wa maletere lamatsongo hi mfanelo. (3–4)	Mudyondzi u tsala 5–6 wa maletere lamatsongo hi mfanelo. (5–6)	Mudyondzi u tsala 7–8 wa maletere lamatsongo hi mfanelo.(7)
MAXIYAXIYELO YA NTIVONTSALO HI KU ANGARHELA	Mudyondzi wa tikeriwa ku kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelo. Ku na swihoxo swo tala swa mavumbelo ya maletere, ku hambanisa exikarhi ka marito, na hi sayizi. Mudyondzi u tsala hi ku nonoka. (1–2)	Mudyondzi u kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelonyana. Ku na swihoxonyana swa mavumbelo ya maletere, ku hambanisa exikarhi ka marito, na hi sayizi. Mudyondzi u tsala hi ku nonoka. (3–4)	Mudyondzi u kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelo. Matsalelo ya mudyondzi ya hatlisa kumbe ma basile naswona ya nga antswisiwa. (5–6)	Mudyondzi u kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelo, swi basile na hi rivilo leri amukelekaka.(7)

1.6: KU TSALA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U dirowa xifaniso ku hundzisa hungu. • U kopunula tinhlokomhaka na swivulwa.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ya Vhiki ra 7 kumbe 8.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Fambisa dyondzo ya ku tsala leyi lavaka vadyondzi va dirowa xifaniso ku hundzisa hungu ra vona vini – ku nga ri swin’wana leswi kopunuriweke ku suka eka mudyondzisi, xik: swin’wana leswi va rhandzaka ku swi endla. • Kutani, lerisa vadyondzi ku kopunula rimba ra nhlokomhaka yo koma ku suka exitsalelweni, na ku tatisa rito rin’we ra nhlokomhaka. Xikombiso: Ndzi rhandza ku _____. • Hlengelela tibuku ta vadyondzi eku heleni ka ku tsala. • Kambela ku tsala ka mudyondzi un’wana na un’wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XIFANISO: NHLAMUSELO NA VUTUMBULUXI	Swa nonoha ku twisisa xifaniso, kumbe ri hava vutumbuluxi –u kopunule xikombiso xa mudyondzisi. (1-2)	Xifaniso xa twisiseka naswona xi na vutumbuluxi, hambileswi xi yelanaka na xikombiso. (3-4)	Xifaniso i xa yena n’wini naswona xi na vutumbuluxi. (5-6)	Swa olova ku twisisa xifaniso, i xa yena n’wini, xi na vutumbuluxi naswona xi na vutshila. (7)
NHLOKOMHAKA	Mudyondzi swa n’wi nonohela ku kopunula rimba ra nhlokomhaka, naswona a nga yi hetu nhlokomhaka. (1-2)	Mudyondzi u kopunula rimba ra nhlokomhaka, kambe a nga yi hetu, kumbe u endla swihoxo swo tala. (3-4)	Mudyondzi u kopunula rimba ra nhlokomhaka na ku hetisa nhlokomhaka, kambe ku na xihoxo. (5-6)	Mudyondzi u kopunula rimba ra nhlokomhaka na ku hetisa nhlokomhaka hi mfanelo. (7)